

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar

„Én lettem számukra a szentély”

Jelenlét és bálványimádás dinamikája Ezekiel könyvében

Tézisfüzet

Készítette: Dudevszky Richárd

Témavezető: Dr. Fodor György

Budapest, 2022

Ezekiel könyvének kutatásában az utóbbi években két tendencia is megnyilvánult, gyakran egymást kiegészítve. Az első a szinkronikus vizsgálat előtérbe kerülése a diakronikus, redakciós rétegek aprólékos vizsgálatával szemben. A másik Ezekiel könyvének és magának a prófétának a tágabb kulturális kontextusba helyezése, általában mezopotámiai párhuzamok vizsgálatán keresztül.

Tézisünk a következő volt: Ezekiel könyve a mai kánoni formájában teológiai összegzésként jelenik meg számunkra, amely a babiloni fogság körülményei számára próbál a kor kihívásaira releváns válaszokat adni. Teszi ezt oly módon, hogy Isten hatékony jelenlétét relevánsan mutatja ki mind a saját korában, mind Izrael történetében, miközben nyelvezetében és előadásában szintetizálja a korábbi izraelita teológiai megközelítéseket. Ennek a pozitív teológiai munkának fontos részét képezi egyfajta negatív teológiaként annak bemutatása, mi az, ami nem Isten, vagyis a bálványimádás mint alapvető bűn Ezekiel könyvében.

Munkánk során elsősorban J. F. KUTSKO vonatkozó művét¹ kívántuk folytatni, kiegészítve azt az újabb kutatásokkal, és néhány ponton elmélyítve. A vonatkozó kutatásokkal ellentétben nem az extra-biblikus forrásokra tettük a hangsúlyt, hanem az Ószövetségen belüli teológiai előzményekre, amelyre szisztematikus részletességgel nemigen találtunk példát a szakirodalomban.

A fentiek miatt munkánk egyszerre történeti: Isten hatékony jelenlétének teológiáját követi végig Ezekiel könyvéig; és ahistorikus: a próféta művét mint kész, kánoni könyvet vizsgálja szinkron módon. Tovább bonyolítja a tárgyalásunkat annak belátása, hogy a prófétai könyv szellemi háttere nem a mai – lineárisan haladó – logika szerint épült fel. Ennél fogva már munkánk kezdetén szembesültünk azzal, hogy a tárgyalt témákat sem lehet lineárisan egymásból magyarázni, hanem csak folyamatos működésükben megérteni. Emiatt kénytelenek voltunk – szokatlan módon – körökre osztani a munkánkat, amelyek során egyre elmélyítettük az egyes témákat, egy belső koherencia mentén.

Témánk szerteágazó mivolta és bonyolultsága miatt igyekeztünk részletes metodológiát megfogalmazni, és ahhoz tartani magunkat. Az egységes magyar – és néha külföldi – terminológia hiányában próbáltunk következetes szóhasználatot kialakítani, és a kulcsfontosságú fogalmakat részletesen bemutatni. Igyekeztünk ezen kívül a szakirodalom terén mind a legújabb publikációkat, mind az alapvetőnek számító műveket feldolgozni.

¹ KUTSKO, J. F., *Between Heaven and Earth: Divine Presence and Absence in the Book of Ezekiel*, (BJS 7.), Eisenbrauns, Winona Lake 2000.

Témánkból a következő kérdések merültek fel, és kerültek tárgyalásra:

1. *Mik voltak azok a tényezők, amelyek közvetlenül befolyásolták a szent szerzőt – vagy szerzőket – a könyv elkészültében, és milyen formában történt ez meg végül (I. kör)?* Ennél a kérdésnél igyekeztük figyelembe venni a korabeli mentalitást (1. fejezet), a lehetséges személyes és társadalmi hatásokat (2. fejezet), valamint a történelmi háttérrel (3. fejezet). Ezek felvázolása után egy korábbi munkánkat felhasználva felvázoltuk Ezekiel könyvének – jelenlegi, kánoni – szerkezetét a szokottnál részletesebben, bemutatva a könyv igen összetett szerkesztését, amely nem független a mondanivalótól.
2. *A fentiekben vázolt keretek között, a korabeli ember hogyan gondolkodott Isten hatékony jelenlétéről (II. kör)?* Munkánk ezen része tulajdonképpen ószövetségi teológia-történetként jellemezhető. Miután röviden áttekintettük az Izraelen kívüli teológiákat – az „idegen népek” maguk, hogyan látták az isteneik jelenvalóságának kérdését – (1. fejezet), áttekintettük a téma ószövetségi megjelenési formáit is (2. fejezet). Ezután a téma negatív oldalát mutattuk be, Isten jelenlétének izraelita, de illegitim formáit (3. fejezet) és ezen keresztül magát a bálványimádást (4. fejezet).
3. *Isten jelenlétének gondolata, és annak szembenállása a bálványimádással, amely egyfajta negatív jelenlét, hogyan jelenik meg konkrétan Ezekiel könyvében (III. kör)?* Ennek a kérdésnek a tárgyalásánál kiemeltünk három szöveget Ezekiel könyvéből: (16., 20. és 23. fejezetek), amelyek Izrael történetét mutatják be, kifejezetten a bálványimádás és Isten hatékony történelmi jelenléte szempontjából, és részletesebben elemeztük ezeket (1. fejezet). Ezt követően pedig magának a teljes könyvnek a történelemszemléletét vizsgáltuk meg (2. fejezet).

A harmadik altémánk tulajdonképpen a Jelenlét (Isten hatékony jelenléte) és a bálványimádás témájának összekapcsolódása, amely a szent szerző szemében Izrael történelmében ment végbe. Mi a viszony közöttük? Ha valaki – akárcsak felületesen is – elolvassa a művet, látszólag egyszerűen megválaszolhatja a kérdést: Isten a bálványimádás miatt elveti, és megbünteti Izraelt; a Dicsőség elhagyja a

jeruzsálemi templomot, ami ezután elpusztul; majd a babiloni fogság alatt az izraeliták megtisztulnak a bálványimádás bűnétől, ezért az Úr összegyűjti őket, majd restaurálja az országot és a hivatalos kultuszt. Ez így, röviden igaz is, de valóban csak ennyiről lenne szó? Felmerülnek problémák, amik azt mutatják, hogy a helyzet némiképp bonyolultabb.

Ezekiel – más prófétákhoz hasonlóan – igen kemény szavakkal mutatja be a bálványimádást. Ugyanakkor olyan hihetetlen képi világot vonultat fel, ami a képi ábrázolásokat tiltó izraelita hagyományokban még a szövegek között is párjukat ritkítóak (pl. a parázna asszony az Ez 16. fejezetben; a fáraó alászállása az alvilágba [Ez 32,17-32.]; Türosz mint hajó az Ez 27. fejezetben; stb.). Ráadásul Ezekiel többször és kimutathatóan idegen kultuszok képi világát is felhasználja (a trónszekérlátomás bizonyos elemei; Egyiptom mint „világfa” ábrázolása az Ez 31. fejezetben; stb.). Ezen kívül az újabb kutatás magának a műnek az irodalmi-teológiai kialakításában is „pogány” előképeket fedezett fel.² Ez a tendencia felveti a manapság oly fontos inkulturáció kérdését is.

Ezekiel könyve a babiloni fogság kríziséhez vezető útra kérdez rá: „Hogyan jutottunk idáig?” Erre az okok keresésekor a bálványimádásban találta meg a választ. Bemutattuk, hogy a mű a bálványimádást igen széles skálán értelmezi. Ide sorolja, a népi babonákat (Ez 20,28.), a jóslást (Ez 13,17-23.), az idegen kultuszokat (Ez 8,10-17.); de ugyancsak ide sorolja az illegitim kultusz elemeit, a hamis prófétákat (Ez 13,2-16.), a nem megfelelően végzett kultuszt, a politikai bálványimádást – amikor egy idegen földi hatalomhoz kötik a szabadító tettek reményét –, és ennek kapcsán láttuk a bálványimádás maximumát, amikor valaki magát tartja istennek (Ez 28,29.).

Az erre adott prófétai válaszához felhasznált mindent, ami rendelkezésére állt. Jól láthatóan alkalmazta a Pentateuchus Papi-írásának teológiáját, leglátványosabban annak ú. n. Dicsőség-teológiáját, valamint bőségesen találhatóak utalások – például a 16. fejezetben –, a Tabernákulumra, ahogy az a P forrásban ábrázolásra került. Ugyanígy felhasználta a P-be beillesztett régebbi hagyományokat: az Úr mint kerubokon trónoló királynak, valamint a Sátornak mint az Istennel való találkozásnak a képét. Leginkább szembeötlő módon azonban a szentség törvényének (H) teológiáját használta fel igehirdetésében, különösen annak átkait tartalmazó részét (Lev 26.), amely a szövetség megszegéséért jár.

² Főleg: BODI, D., *The Book of Ezekiel and the Poem of Erra*, (OBO 104.), Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen 1991; és PETTER, D. L., *The Book of Ezekiel and Mesopotamian City Laments*, (OBO 246.), Academic Press – Vandenhoeck & Ruprecht, Fribourg – Göttingen 2011.

Nehezebb kimutatni, de felhasználta a Deuteronomista (D) teológiát is – az ún. Név-teológiát. A Templomhoz immáron, kiemelt szerepe ellenére sincsen kötelező módon hozzákötve az Úr Jelenléte, és a kultusz szükségessége is viszonylagossá válik a fogságban lévők számára. Ezzel összefüggésben, az egyéni ájtatosság (ima) nagyobb szerepet kap a személyes felelősség és a megtérés lehetősége által. A deuteronomista Templom-értelmezésre jellemző az is, hogy Ezekiel könyvében Jeruzsálem végig megmarad mint orientációs pont a fogság számára. Ez adja az irányt a visszatéréshez az emlékezésen keresztül.

Mindennek a célja egy hatalmas teológiai összefoglalás, egyfajta „Summa Theologiae” létrehozása volt, elsősorban a babiloni fogság elszenvedői számára. Egy olyan szintézis kívánt lenni – olyan „új törvény” (Ez 43,10-12.) –, amely segít értelmezni az izraeliták számára a jelent, és annak fényében a múltat és a jövőt. Ehhez a helyes istenismeretet – a Jelenlét működését Izrael történelmében – vette alapul, hogy bemutassa a bálványimádás tarthatatlanságát, amelynek gyökere a góg, hogy megengedheti magának az Istennel való szembeszegülést, annak ellenére, hogy Ő a legjobbat akarja neki.

Vizsgálódásaink eredményei az alábbiakban foglalhatóak össze:

1. Ezekiel könyvének szerkezete átgondolt, bonyolult szerkesztés eredménye, amely teljesen alá van vetve a teológiai mondanivalónak, mi szerint: a fogság büntetés, amely a kultikus és politikai bálványimádás miatt következett be, és Isten jelenlétének (Dicsőség) távozását vonja maga után Jeruzsálemből. Ezt a jövőben egy helyreállítás fogja követni, Isten szuverén elhatározásából.
2. A bálványimádás, ahogyan azt a próféták – köztük Ezekiel – hagyományosan bemutatják, nem teljesen felel meg az idegen népek korabeli elképzeléseinek, de a maguk körében is, egy lehetséges degeneráció eredményeként – valós veszély volt. Ezekiel ennek láthatóan tudatában volt, de a prófétának természetesen el kellett utasítania az idegen népek kultuszait, mivel az az Úrral kötött szövetség megszegése.
3. Ezekiel ismeri, és értő módon felhasználja a Jelenlétre vonatkozó addigi izraelita hagyományokat. Kísérletet tesz arra, hogy az ideiglenes „megjelenés-teológiákat” és az állandó Jelenlétet feltételező „jelenlét-teológiákat”

összehangolja, és ehhez felhasználja minden ismert főbb szakrális-kultikus kellék (Láda, Sátor, Templom stb.) szimbolikáját.

4. Voltak a legitim Yhwh kultusznak olyan elemei, amelyek idővel illegitimé váltak, egyfajta korszerűsítés eredményeképpen. Ez nem Isten változásával magyarázandó, hanem a változó emberi körülmények következménye, amelyek konstitutív elemei a kultusznak, amely Isten és ember közötti kapcsolatot volt hivatott biztosítani.
5. Ezek az illegitimé vált kultikus elemek törvénytelen mivoltuk okán idővel a bálványimádás kategóriájába estek, annak ellenére is, hogy valamikor az Úr kultuszának integráns részét képezhették. A kultusz az ember rendezett kapcsolatát alkotja Isten és közte, vagyis közvetíti a Jelenlétet. Amennyiben ezt nem képes megvalósítani, de mégis ilyen igénnyel lép fel, úgy a bálványimádás körébe tartozik.
6. Annak ellenére, hogy ez nyíltan nem kerül kimondásra, Ezekiel könyve következetesen monoteista. A bálványokat nem nevezi isteneknek, a bálványok pedig soha nem jelennek meg, mint aktív cselekvők, sőt, még passzív formában sem alakítói a történelemnek.
7. Ezekiel könyvében a bálványimádás nincs a kultikus összetevőkre redukálva. Éppúgy megjelenik nála a politikai bálványimádás, amikor egy politikai hatalomnak a kedvéért szegik meg az Úr törvényeit, és a góg is, mint az önistenítés bálványimádása.
8. Ezekiel próféciáiban a történelem egyszerre, egyidőben ad helyet az ítéletnek és az üdvösségnek, valamint Isten akaratának és az emberi szabadságnak. Ezek megjelenhetnek ciklikusnak tűnő vissza-visszatérő eseményekként, de ez csupán az állandó elemek (Isten változatlansága, az ember bűnre való hajlama) időről-időre felbukkanó, különböző konstellációi.
9. Ezekiel könyvében az első és a végső szó a kegyelemé. A könyv nagy része az ítéletről szól, de eleve egy kegyelmi tettel kezdődik (az Úr eljön a babiloni

fogságba Ezekiel prófétához), és azzal is végződik (új, az azt megelőzőnél is tökéletesebb kultusz alapítása). A könyv mondanivalója alapvetően pozitív.

Mindazonáltal, bár a szent szerző a kor teológiai színvonalán a lehető legjobban összeegyeztette a különböző hagyományokat, amelyek a Jelenlétre vonatkoztak, a szintézise mégis töredékes maradt. Trónszekér-látomásában minduntalan csupán hasonlító szavakat használ; homályban marad teológiájában, hogy miképpen van jelen immanensen népe körében az egyébként transzcendens Isten, akinek Dicsősége ugyanakkor egészen kézzelfogható. Hasonlóképp, nem kerül tisztázásra az idegen népekre váró igazi istenismeret mibenléte sem.

Ezek a válaszok a keresztény teológia keretein belül, csak a Megtestesülés misztériumában oldódnak fel. Ezekiel könyve azt mutatja, hogy az Ószövetségben rengeteg, teológiailag értelmezett tapasztalat gyűlt össze, hagyományokat (teológiákat) alkottak, és ezek az egyre letisztultabb istenismeret következtében konvergálni kezdtek. Ennek a konvergenciának egy fontos vallástörténeti mérföldköveként tekinthető Ezekiel könyve a fogság alatt, de nem a végállomásaként. A bálványimádás tilalma egyfajta negatív út, hogy istenképünkről leválasszunk mindent, ami nem istenhez tartozó. A Jelenlét teológiái ezzel szemben pozitív módon azt próbálják megfogalmazni, kicsoda és micsoda a számunkra hatékony történelmi erőként megjelenő Isten. A két út, akárcsak a teológiai hagyományok, Jézus Krisztusban, Isten Fiában futnak össze a keresztények számára, *„Mert minden belőle, általa és érte van.”* (Róm 11,36.).

Ezekiel könyve a mai teológusnak abban lehet segítségére, hogy megértsük, hogyan gondolkodik az ember Istenről, és ez hogyan befolyásolja életünket. A próféta igencsak erőteljes hangot üt meg kortársaival és az idegen népekkel szemben, de nem szégyelli felhasználni ezeknek az idegen népeknek a gazdag kulturális kincseit (motívumok, szóhasználat), ahogy az Úr is felhasználja Nabukadnezzárt céljaihoz.